

УДК 336.221.24:330.341.1

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

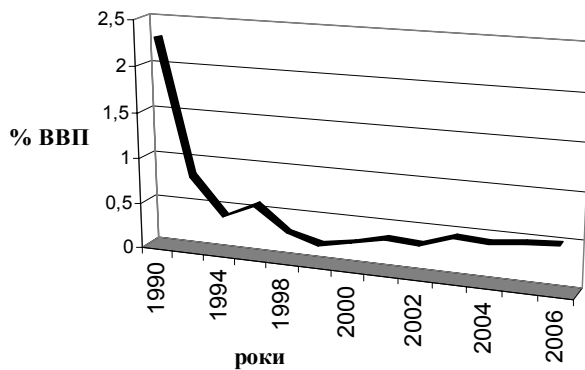
БОЯРИНОВА К., к. е. н. Національного технічного університету
України "Київський політехнічний інститут"

Курс на розвиток економіки України за інноваційною моделлю був проголошений в Угоді про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною, яка набула чинності 1 березня 1998 р., й у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/1998 [1]. Таким чином, пріоритетним напрямом розвитку для України стає саме створення та розповсюдження інновацій, розвиток наукових, економічних та законодавчих засад становлення інноваційної моделі розвитку, що сприятиме підвищенню статусу держави на міжнародній арені. На жаль, у рейтингу конкурентної економіки Всесвітнього економічного форуму Україна за 2007–2008 роки посіла лише 73-тє місце проти 69-го місця у цьому ж рейтингу за 2006–2007 роки [1]. Недостатність фінансових ресурсів у вітчизняних підприємств, низька інвестиційна активність, недосконалість механізмів фінансування інновацій та інертність діяльності інститутів їх інвестиційної підтримки уповільнює інноваційний розвиток економіки. Науковці зосереджують свою увагу на подоланні цих проблем [2–5], однак і нині ще залишаються актуальними питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Джерелами фінансування інновацій в Україні є Державний бюджет, власні кошти підприємств і організацій, інвестиційні вкладення, кредити, гранти, венчурне фінансування. Згідно із Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" видатки Державного бюджету на науку мають становити 1.7 % ВВП, однак фактично цей рівень майже не досяжний (*рисунок*) [2, с. 15].

Позитивна тенденція спостерігалась у січні-вересні 2008 р. Загальні витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт зросли (у порівняних цінах) на 27.0 % проти відповідного періоду минулого року, а фінансування загального обсягу витрат за рахунок Державного бюджету збільшилося на 27.7 % [6]. Однак суб'єкти наукової та науково-технічної діяльності мають розподіляти виділені кошти між базовим і програмно-цільовим бюджетним фінансуванням, куди входять і найголовніші для інноваційного зростання фундаментальні дослідження.

© Бояринова К., 2009

Динаміка витрат на наукову діяльність в Україні за рахунок Державного бюджету (% до ВВП)

Потребує активізації грантове фінансування як фундаментальних досліджень, так і інших стадій інноваційного процесу чи комплексного фінансового забезпечення створення і комерціалізації інновацій. В основному грантова система фінансування в Україні зводиться до надання пільгових кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів на конкурсній основі. У проекті розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи" зазначається, що за минулі 15 років через непослідовність державної політики щодо підтримки наукової та науково-технічної сфери та активну діяльність деяких фондів, організацій та програм (зокрема, Фонд Дж. Сороса, Український науково-технологічний центр, п'ята та шоста рамкові програми тощо) відбулося суттєве "вимивання" на користь інших країн носіїв нових знань українського походження та, особливо, здобутих ними результатів [1]. Отже, можна констатувати, що в Україні дотепер немає чіткої схеми й умов отримання грантів, їх координації, моніторингу та інституційного забезпечення. Крім того, необхідно посилити державний контроль за діяльністю іноземних компаній, які займаються фінансуванням інновацій в Україні з метою не допущення втрати пріоритетних для інноваційного розвитку наукових розробок.

За даними Держкомстату, реалізація в Україні державної політики в інноваційній сфері дала такі результати: з 2000 р. відбулося зростання обсягів фінансування з Державного бюджету технологічних інновацій майже в 15 разів, збільшення в 4.3 раза щорічних обсягів виконаних наукових прикладних досліджень, питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової не збільшилась (2000 р. – 6.8 %, 2006 р. – 6.7 %), а питома вага підприємств, які займались інноваціями, зменшилась в 1.6 раза (з 18 % до 11.2 %), зменшилась у 3.9 раза і загальна кількість освоєних ними інноваційних видів продукції [1]. Такий незадовільний стан інноваційної діяльності підприємств спричинений низькими можливостями фінансування інновації.

У 2007 р. витрати підприємств, спрямованих на їх інноваційний розвиток, за напрямками (%) склали:

- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 68.9 %;
- виконання науково-дослідних розробок силами підприємств (внутрішні НДР) – 7.3 %;
- придбання результатів НДР інших організацій (зовнішні НДР), виконаних іншими організаціями для розробки нових або удосконалених продуктів та процесів – 1.8 %;
- придбання інших зовнішніх знань (нових технологій, у тому числі виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки; комерційних таємниць; проектів; товарних знаків, придбаних у зв'язку з проведенням підприємством інновацій; інжинірингових, консалтингових послуг) – 3.0 %;
- інші витрати – 19.0 % [4].

Найбільша частина витрат спрямовується на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Це свідчить про те, що підприємства прагнуть, у першу чергу, покращити матеріально-технічну базу. Залучення нового інтелектуального капіталу на вітчизняні підприємства, насамперед, потребує їх переоснащення та модернізації для суміщення технічного оснащення і наукових розробок. Рівень зносу основних засобів підприємств загалом у сфері Міністерства промислової політики становить у середньому 60 %, машин і устаткування – 72 %, понад 90 % продукції, яку виробляє промисловість України, не досягає сучасного рівня науково-технічного забезпечення [3, с. 16], 40 % тимчасової вартості основних фондів становлять об'єкти віком понад 23 роки [4, с. 25]. Саме тому вітчизняним підприємствам потрібна подвійна фінансова допомога, яка в першому випадку буде зорієнтована на їх модернізацію, а в другому – на залучення інновацій.

Що стосується державної фінансової підтримки, то у 2007 р. лише 44 підприємства отримали підтримку держбюджету та 13 – місцевих бюджетів (їх сукупний обсяг становив 152.1 млн грн, або 1.4 %) [7].

Для фінансового стимулювання підприємницького сектору економіки розвинених країн здійснюється списання значної частини наукового устаткування з прискорених норм амортизації; встановлюються адресні податкові пільги, пільгове кредитування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і часткове фінансування великих проектів; безоплатна передача або надання на пільгових умовах державного майна чи землі для організації інноваційних підприємств або наукової інфраструктури в регіонах [5, с. 110]. Такий досвід доречно було б адаптувати і до вітчизняного підприємницького сектору економіки.

В умовах нестабільності взаємозв'язку "наука – промисловість" доля багатьох нових розробок значною мірою залежить від вирішення питання про залучення позабюджетних фінансових ресурсів у розробку та реалізацію наукоємних інноваційних проектів. У 2007 р. частка державного фінансування технологічних інновацій становила 1.33 % від загальної суми витрат, іноземних інвестицій – 2.9 %, водночас фінансування за рахунок власних коштів залишалось найбільшим – 7.3 % [8]. На сьогодні ситуація може ускладнитися, оскільки підприємства спрямовуватимуть фінансові ресурси на подолання наслідків впливу світової фінансової кризи, а не на фінансування інновацій.

Одним із джерел фінансування інноваційної діяльності є кредитування. Однак частка такого фінансування є низькою. Висока ризиковість кредитування інноваційних проектів орієнтує банки на короткострокові (рідше – середньострокові) кредити.

За результатами досліджень Світового банку щодо привабливості інвестиційного і бізнесового клімату, Україна у 2004 р. втратила 20 позицій у загальному рейтингу і навіть не увійшла до 100 країн з найсприятливішими умовами для підприємництва. Наша країна має один із найнижчих показників серед розвинених країн світу та СНД щодо розміщення прямих іноземних інвестицій, які визначаються рівнем технологічного прогресу, лібералізації зовнішньоекономічних відносин та корпоративними стратегіями, а саме 185 доларів США на одного громадянина (наприклад, у Латвії цей показник становить 1165 доларів США) та посідає 141-ше місце щодо захисту інвесторів [9].

Світова практика доводить вищу ефективність венчурного інвестування порівняно з традиційним. Для порівняння Європейський інвестиційний фонд (EIF), утворений для підтримки та розвитку венчурного капіталу країн-членів ЄС, оперує ресурсом понад 5 млрд євро, який спрямовується здебільшого на фінансування інновацій [10]. На відміну від США та європейських країн, за словами директора Департаменту інституційного розвитку ринків капіталу та корпоративного управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій Р. Лукача, в Україні більшість активів венчурних фондів, які оцінюються в суму понад 45 млрд грн, інвестується у будівельні проекти, ризиковані операції з земельними ділянками, і дуже рідко – в інновації [10]. До того ж несформоване венчурне середовище примушує венчурні фонди, які діють в Україні, надавати кошти через кредити.

Однак сьогодні спостерігаються і позитивні зрушення у сфері державних заходів щодо регулювання венчурного фінансування в Україні. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2008 р. № 447 затверджено Державну цільову економічну програму "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009–2013 рр.,

яка передбачає утворення венчурних фондів інвестування інноваційної діяльності за рахунок недержавних коштів та комунальних спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ у регіонах за кошти місцевих бюджетів [11].

З метою визначення засад функціонування венчурних фондів, було розроблено проекти Законів України "Про венчурні фонди інноваційного розвитку" та "Про венчурні інвестиційні компанії". Законопроект "Про венчурні інвестиційні компанії" виокремлює венчурні інвестиційні компанії інноваційного розвитку та венчурні інвестиційні компанії. У ньому зазначено, що "венчурна інвестиційна компанія інноваційного розвитку здійснює інвестування щодо наступних об'єктів інноваційної діяльності: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва" [12]. Це надасть можливість чітко визначати напрями інвестування таких компаній та здійснювати контроль за їхньою діяльністю.

В Україні майже не використовується страхування наукової діяльності. За умов високого рівня ризиковості наукової та науково-технічної діяльності страхові компанії не зацікавлені здійснювати таке страхування, а наукові установи не мають достатніх власних коштів на його здійснення.

Щодо інших джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку, то одним з них може стати лізинг високотехнологічного обладнання для здійснення наукових досліджень.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що в Україні існують такі проблеми:

- невідповідність рівня видатків Державного бюджету на науку законодавчо визначеним нормам;
- недосконалість законодавчої бази щодо регулювання інвестиційної діяльності в інноваційній сфері;
- обмежені можливості отримання венчурного фінансування;
- відсутність чіткої схеми виконання умов та інституційного забезпечення грантового фінансування;
- орієнтація банківського сектору лише на короткострокове та середньострокове кредитування;
- низький рівень та не координованість залучення іноземних та вітчизняних інвестицій.

Шляхами подолання виявлених проблем фінансового забезпечення інноваційного розвитку та створення сприятливих умов активізації такої діяльності можуть стати:

по-перше, створення спільного фонду фінансування наукової та інноваційної діяльності, до складу засновників якого входили б як державні інститути фінансування інновацій, так і інвестиційні вкладення венчурних інвесторів, підприємств тощо;

по-друге, залучення до інвестиційної діяльності банківського сектору економіки не як кредитора, а як партнера реалізації інноваційних проектів;

по-третьє, залучення міжнародних фондів фінансування, іноземних інвесторів через надання державних гарантій щодо виконання інноваційних проектів;

по-четверте, удосконалення механізмів позабюджетного та програмно-цільового фінансування;

по-п'яте, активізація грантового фінансування з належним інформаційним супроводом;

по-шосте, розвиток лізингової діяльності щодо забезпечення вітчизняних підприємств і наукових організацій сучасним високотехнологічним обладнанням;

по-сьоме, залучення та стимулювання страхових компаній до страхування наукової та науково-технічної діяльності як інноваційних структур, так і підприємств, що стали на інноваційний шлях розвитку;

по-восьме, створення вітчизняних венчурних інвестиційних компаній інноваційного розвитку.

Отже, прискорення інноваційного розвитку України потребує не тільки значних фінансових капіталовкладень, а й удосконалення діяльності фінансових інститутів інноваційної сфери, механізмів фінансування інновацій, законодавчого забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності, а також залучення фінансової складової до взаємозв'язку "наука – промисловість".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи* : проект розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=226&id=1533>.
2. *Інноваційна діяльність в Україні* : монографія / [Гуржій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О. та ін.]. — К. : УкрІНТЕІ, 2007. — 144с. — Бібліогр.: с. 81–84. — ISBN 966-7505-85-5.
3. *Шандра В.* Державне управління розвитком високих технологій у промисловості [Текст] / В. Шандра // Інтелектуальна власність. — 2005. — С. 16–18.
4. *Економіка України. Деякі підсумки та узагальнення. Економічний меморандум* [Текст] // Економіст. — 2005. — № 2. — С. 25–31.
5. *Гесць В. М.* Інноваційні перспективи України [Текст] / В. М. Гесць, В. П. Семиноженко. — Х. : Константа, 2006. — 272 с. — ISBN 966-342-085-5.
6. *Виконання наукових та науково-технічних робіт за 9 місяців 2008 року* [Електронний ресурс] : експрес випуск // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. *Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2007 році* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=211>.

8. *Джерела* фінансування технологічних інновацій [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. *Карпенко Д.* Бег с низкого старта [Електронний ресурс] / Д. Карпенко // Компаньйон. — 2005. — № 39 (450). — Режим доступу до журналу : <http://www.companion.ua/Archive/Magazine/?Id=291&Callback=0&Page=4>.
10. *Розбудова* інфраструктури інвестування інноваційного розвитку — ключове завдання забезпечення конкурентоздатності регіонів [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=news&id=1548>.
11. *Інвестиційний* клімат [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=212>.
12. *Про венчурні* інвестиційні компанії : проект Закону України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=118&id=1495>.